

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

М. Негрей, Н. Боднар

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, пр. Свободи, 18
E-mail: marina.nehrey@gmail.com
natalia_bodnar@mail.ru*

Стаття присвячена дослідженню проблем екологічної економіки. Основним завданням екологічної економіки є досягнення стійкого розвитку екологічної, економічної та соціальної систем. Характеризуються процеси функціонування і взаємозв'язків між економічною, екологічною та соціальною системами. У статті аналізуються фактори та критерії, які використовуються для оцінки та аналізу процесу сталого розвитку країни.

Ключові слова: екологічна економіка, економічна система, екологічна система, соціальна система, сталий розвиток.

Діяльність людини, що направлена на досягнення власних економічних цілей, наносить значну шкоду природному середовищу, в тому числі і самій людині через погіршення якості життя та здоров'я, втрату можливостей. Як наслідок у всьому світі особливу актуальність набувають проблеми економічних, соціальних та екологічних аспектів розвитку суспільства, що становить єдиний комплекс. Все це призвело до виникнення нової науки – екологічної економіки, яка охоплює не тільки економіку, екологію, техніку, культуру, а й такі сфери, як право, політику, етику та ін.

Екологічна економіка – не єдина нова наука, яка поділяє результати і теорію інших наук. В широкому розумінні екологічна економіка фокусує свою увагу на роботі із системами, що тісно взаємодіють між собою – екологічну, економічну та соціальну.

Ці системи утворюються взаємодіючими біотичними і абіотичними компонентами, які характеризуються спільними динамічними процесами і є відкритими до змін.

Варто зауважити також, що економічна система, як динамічна система, взаємодіє з екологічною системою (системою природного середовища) за допомогою входів-виходів інформації, речовини та енергії. Таким чином, величезна за своїми розмірами система природного середовища, в якій зміни відбуваються дуже повільно, слугує фоном і ареною виникнення динаміки в економічній системі.

Предметом дослідження екологічної економіки є взаємодія між економічними, екологічними та соціальними системами. Основним завданням екологічної економіки є досягнення стійкого розвитку екологічної, економічної та соціальної систем. Широкий спектр стосунків між екосистемами та соціально-економічними системами – це точка «кипіння» багатьох сучасних проблем (наприклад, стійкість, глобальне потепління, зникнення видів, розподіл доходів), але їх не вирішує жодна з існуючих дисциплін. Один з основних організаційних принципів екологічної економіки полягає в комплексі взаємовідносин між: екологічною стабільністю (цілісність біологічних та фізичних природних систем які мають здатність самовідновлюватися і адаптуватися до змін; їх життєздатністю, від чого залежить глобальна стабільність біосфери); соціальною стабільністю (орієнтована на людський розвиток, збереження стабільності суспільних та культурних систем, зменшення конфліктів в суспільстві, де людина повинна бути не об'єктом, а суб'єктом розвитку); економічною стабільністю (оптимальне використання обмежених природних ресурсів і застосування природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення прибутку).

Досягнення збалансованості між цими трьома складовими – завдання надзвичайної складності. Зокрема, взаємозв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження однакових прав нинішніх та майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових потребує досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми. І, нарешті, взаємодія екологічної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на навколишнє середовище. Тому вирішення даних проблем – одне з головних завдань для урядів різних держав, авторитетних міжнародних організацій та всіх людей планети взагалі.

Можливості стрімкого економічного зростання тісно переплітаються з проблемами екологічних обмежень. Тому декілька десятиліть тому науковці почали працювати над створенням механізмів досягнення стабільності на нашій планеті.

Господарські рішення на макрорівні, базою яких є еколого-економічна раціональність, несуть найважливішу і найбільш відповідальність за еколого-економічну стабільність. Вони повинні лежати в основі не тільки економічної, а й екологічної політики та обов'язково політичних рішень, створюючи основу для стійкого розвитку економіки. Пошуки «точки збалансованості» між екологією та економікою, необхідного для стимулювання такого розвитку, сприяли введенню в науковий обіг таких понять, як «екологічна економіка», «екологічне оздоровлення економіки» та ін.

Світова спільнота розглядає поняття «стійкий розвиток» як розвиток, при якому природні ресурси, людство та фінанси розподіляються таким чином, що збільшується багатство та благополуччя людей при постійному покращенні життя людей в даний момент і в майбутньому. Також під цим поняттям розуміється взаємодія людини та навколишнього середовища при стійкому характері використання біологічних ресурсів для розвитку економіки, враховуючи можливості екосистем, запаси енергетичних ресурсів і завдання розвитку суспільства.

Стійкий розвиток – це, насамперед, керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати оптимальний.

Виділяють наступні основні критерії та характеристики стійкого розвитку:

- рівень дефіциту державного бюджету не перевищує 3-5%;
- відношення поточних платежів по обслуговуванню зовнішнього боргу не перевищує 20% від річних доходів від експорту;
- рівень безробіття не перевищує 15-20% від загальної кількості працездатного населення;
- зростання чисельності населення не більше 0,3% в рік;
- темпи споживання відновлюваних ресурсів не перевищують темпів їх відновлення;
- темпи споживання невідновлюваних ресурсів не перевищують темпів розробки їх стійкої відновлюваної заміни;
- рівень ерозії ґрунтів не перевищує природного рівня нового ґрунтоутворення та ін.

Існує багато прикладів пошуку механізмів досягнення стійкого розвитку на макрорівні в різних державах (наприклад, екологічна податкова реформа та ін.).

Класична економічна теорія визначає мету економічної системи як максимальне задоволення потреб людей, при чому показником задоволення є матеріальне благополуччя. Чим більший валовий продукт країни, тим краще функціонує національна економіка, чим більший дохід домогосподарства, тим більший його добробут. Проте показник валового продукту як критерій ефективності економічної системи має свої недоліки. Так, наприклад, валовий продукт не враховує вартість ресурсу в часі і наслідки споживання природного капіталу. Наприклад, можна вирубати увесь ліс в Україні, отримавши при цьому надзвичайні прибутки і отримати високий показник валового продукту. Проте таке бездумне рішення призведе до руйнування лісової екосистеми, що спричинить порушення в процесах

фільтрації води, створення кисню та інших природних процесів, а порушення рівноваги в екологічній системі вплине на стан економічної системи в цілому (і не тільки економічної).

Перехід до стійкого розвитку змінює шкалу пріоритетів і цілей загального розвитку на всіх рівнях від локального до глобального. Усвідомлення того, що наша держава є частиною великої планети Земля, яка потребує стабільності в розвитку, повинно стимулювати кожного із нас задуматися над майбутнім, адже поняття «стабільність» кожною людиною трактується по-своєму, та загалом основна суть зводиться до прагнення задоволення не лише власних екологічних, економічних та соціальних потреб, а й піклування про задоволення потреб наступних поколінь. Так, наприклад, кожен із нас, як біологічна істота, прагне продовжити рід, жити в достатку і, нарешті, в різній формі втілює власні задуми та мрії, але досягши певного рівня свого розвитку доходить до усвідомлення того, що необхідно здійснювати інвестиції для розвитку майбутнього покоління.

Проблемою сучасності варто вважати різне бачення природних і антропогенних систем, коли суспільство розглядається окремо від природи. Та варто лише об'єднати ці системи в одну, як у статтю витрат різних держав додаються величезні кошти для ліквідації несприятливих наслідків впливу господарства та неправильної екологічної політики людини.

Так, наприклад, внаслідок господарської діяльності людини (після побудови у 1886 році залізниці Мукачєво-Львів) в Сколівському районі Львівської області змінено видовий склад природних лісів, які проростали в даному регіоні. Не зважаючи на прибутки, які власники лісу отримували в перші роки нещадної і бездумної експлуатації лісу і загалом природної системи, саме людина порушила процес стійкого розвитку даного регіону, адже змінено природний видовий склад лісу, який ще не відновлено до теперішнього часу (замість смереково-ялицево-букових лісів, які були невід'ємною частиною Сколівських Бескидів, проростають смерекові ліси з певною часткою букових та ялицевих лісів), зараз площі лісу не лише скоротилися подекуди на 40-60%, а й призвели до появи нових антропогенно перетворених природних систем, які прагнуть стабілізуватися. Зрозуміло, що такі зміни значно вплинули на економічний розвиток цього району.

Ще одним прикладом взаємодії соціально-економічної та екологічної систем є повені 2008 року. Україна вже відчула наслідки нерегульованої вирубки лісів у Карпатах, яку екологи вважають основною причиною повеней у 2008 році. Наслідком повеней стали значні матеріальні втрати як окремих осіб, так і всієї держави.

На даних прикладах чітко простежується взаємодія і взаємний вплив екологічних та економічних систем. Перехід до стійкого розвитку потребує великих змін в стратегії розвитку економіки, тобто орієнтація на збалансований розвиток, а не на максимізацію доходів чи задоволення потреб.

Екологічна система служить ареною і одночасно обмежуючим фактором для розвитку економічної та соціальної систем. Для того, щоб забезпечити еколого-економічну стабільність, господарська система, як складова соціально-економічної системи, повинна включатися в якості органічної складової в природні процеси, а об'єктом регулювання повинна стати вся сукупність речовинно-енергетичних та інформаційних процесів, які характерні для природної системи.

Тому в економічній науці при переході до стійкого розвитку і виникла потреба розробки пріоритетів в сфері господарської діяльності, коли біосфера сприймається не тільки як джерело ресурсів, а як основа життєзабезпечення соціально-економічної системи. Важливим елементом таких систем є визначення екологічних меж господарювання на природне середовище, як сукупність умов життєдіяльності в сучасному і в майбутньому, що дозволяє забезпечити відношення між господарською активністю суспільства та відновленням саморегульованих природних систем.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції стійкого розвитку є формування системи вимірювання для кількісного та якісного оцінювання цього складного процесу. Головними вимогами до системи є її інформаційна повнота і адекватність представлення тріади складових стійкого розвитку.

Згідно з метрикою для вимірювання процесів стійкого розвитку (МВСП), стійкий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (I_{sd}) в просторі трьох вимірів: економічного (I_{ec}), екологічного (I_e) і соціального (I_s). Даний індекс є вектором, норма якого визначає рівень стійкого розвитку, а його просторове розміщення в системі координат (I_{ec} , I_e , I_s) характеризує ступінь «гармонійності» цього розвитку (ступінь гармонізації стійкого розвитку – G).

Індекс економічного виміру розраховується на основі двох глобальних індексів: індексу глобальної конкурентоспроможності, який враховує інфраструктуру економіки, макроекономічну стабільність, інституційне середовище, здоров'я та освіту населення, ефективність ринку праці та товарного ринку, рівень розвитку фінансового ринку, інновації тощо; та індексу економічної свободи, який визначається наступними індикаторами: рівень свободи бізнесу, торгівлі, рівень фіскальної та монетарної свободи, рівень свободи від корупції, рівень залежності економіки від уряду, рівень свободи ринку праці, права на приватну власність.

Індекс екологічного виміру визначається за допомогою індексів ESI (Environmental Sustainability Index) та EPI (Environmental Performance Index), які визначаються наступними критеріями: здатність держави захищати своє навколишнє середовище, виходячи з наявності національної екологічної системи; можливості протидії екологічним впливам і зниження залежності людей від екологічних впливів; соціальні та інституціональні можливості країни відповідати на екологічні загрози; можливості глобального контролю над екологічним станом країни та ін.

Індекс соціального виміру формується із трьох глобальних індексів: індексу якості життя, який враховує такі фактори, як вартість і життя людей, відпочинок і культура людей, стан оточуючого середовища країни, свобода людей, здоров'я людей, ризики і безпека життя, кліматичні умови; індекс людського розвитку, який враховує такі характеристики як середню тривалість життя, рівень освіченості дорослого населення та стандарт життя населення держави; індекс суспільства, оснований на знаннях, який визначається наступними категоріями: інтелектуальними активами суспільства, перспективністю розвитку суспільства і якістю життя суспільства.

Проте подібні системи вимірювання процесів стійкого розвитку не враховують усіх спектрів. Наприклад, такі показники благополуччя, як дохід домогосподарств, заробітна плата працівників та ін., не враховують той фактор щодо домогосподарств, що, вирощуючи свою продукцію і споживаючи її самі, дають можливість споживачам отримувати більш екологічно чисту продукцію, ніж ту, яка продається в супермаркетах чи на ринках. Не враховується і той фактор, що жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, отримують невеликий дохід, не збільшують природний капітал, проте соціальний ефект від материнської опіки є надзвичайно великим, дослідження оцінки якого, на жаль, фактично не здійснюються.

Недоліком більшості загальноприйнятих показників ефективності економічної системи є й те, що вони не враховують розподілу доходу між різними елементами систем. Намагання отримати якомога більше прибутку призводить до збільшення злочинності, збройних конфліктів, хвороб, забруднень, стихійних лих та ін.

На даний час у свідомості пересічних економічних суб'єктів сформувалася така модель поведінки, яка зумовлена наступною тезою: чим більше природного капіталу споживається, тим кращий стан економічної системи. Проте такий підхід зрештою приведе до того, що спочатку зменшиться природний капітал окремих економічних підсистем (що ми можемо спостерігати вже сьогодні), це призведе до поступового зменшення природного капіталу всієї економічної системи, і, зрештою, до неминучого погіршення стану спочатку екологічної, а потім економічної та соціальної систем, при чому лаг запізнення є не таким великим, як багатьом здається.

На нашу думку, благополуччя людей необхідно вимірювати не лише матеріальними показниками: рівень доходу, кількість спожитих матеріальних благ та ін., а й такими як здоров'я, освіта, задоволення від спілкування з природою, від соціальних взаємин та ін.

Перехід до стійкого розвитку – це тривалий і складний процес, який вимагає наукового обґрунтування і реалізації спеціальних програм і планів дій.

В основі розробки програм переходу до стійкого розвитку України повинні бути створення науково-обґрунтованої методології комплексного аналізу екологічної та соціально-економічних систем та інтегрована інформаційна база, яка включатиме дані про виробничо-економічні, соціально-демографічні та природно-екологічні умови розвитку на локальному, регіональному та державному рівнях.

1. Згуровский М.З., Гвишиани А.Д. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности для жизни людей. – Киев: НТТУ «КПИ». - «Политехника». – 2008.

2. Поплавська Ж., Поплавський В. Як дорости Україні до сталого розвитку? – Вісник НАН України. – 2007. – № 9

3. Low B., Costanza R., Ostrom E., Wilson J., Simon C.P. Human-ecosystem interactions: a dynamic integrated model. – Ecological Economics. – 1999. – 31. – p. 227–242

ECOLOGICAL ECONOMIC ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

M. Nehrey, N. Bodnar

*Ivan Franko National University of L'viv
Svoboda Av., 18, UA-79008 L'viv, Ukraine
E-mail: marina.nehrey@gmail.com
natalia_bodnar@mail.ru*

The article is devoted to the problem of the investigations in ecological economics. Authors focused on processes of interconnection between economical, ecological and social systems. The main goal of ecological economics is to reach sustainable development. In this article authors analysed factors which uses for assessing and measurement of sustainable development processes.

Key words: ecological economic, ecological, economical and social systems, sustainable development processes.